

**HUSMANNSPASSER PÅ TANGEN
ET FORMIDLINGS- OG TILRETTELEGGINGSPROSJEKT
2009-2010**

Marie og Jens Larsen foran stua på Skreddersveen, Dillerudeie, Tangen. Bildet er tatt i 1922.
Kilde: Hedmarksmuseets fotoarkiv.

Bjørg Karin Ringen og Bjørn Dillerud ved Skreddersvea 30.04.2008.
Foto Hilde R. Amundsen NIKU

PROSJEKTBEKRIVELSE

HUSMANNSPASSER PÅ TANGEN ET FORMIDLINGS- OG TILRETTELEGGINGSPROSJEKT 2009-2010

1. Innledning

I 2009 er det nasjonalt kulturminneår med hovedtema *Dagliglivets kulturminner*. Dette vil være en fin ramme rundt formidling og tilrettelegging av et husmannsplassmiljø på Tangen, sognet i søndre del av Stange kommune på Hedemarken. Dette er tenkt utført i form av tre delprosjekter; **seminar, kulturminnesti** og en **arkeologisk undersøkelse**.

Prosjektideen har sitt utspring i et lokalt initiativ på Tangen, som innebærer kunnskap og fortellinger, innsamling og systematisering av kildemateriale om husmannsplassene og ønsket om å formidle dette utad. Videre har prosjektet tilknytning til et FoU-prosjekt med tittelen "*Husmannsplasser på Hedemarken - glemte sorger, glemte minner? Materiell kultur og sosial struktur i et klassesdelt jordbrukslandskap (2008 - 2010)*" ved Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU). Formidling av prosjektet er i tillegg koblet opp mot seminarrekken *Breidablick* - et forum for kulturarv og forvaltning av verdier som drives av konsulentfirmaet Disen Kolonial i samråd med en rekke organisasjoner i Kulturminneåret 2009.

Det er viktig å formidle, synliggjøre, tilrettelegge og øke kunnskapen om det som fortsatt er bevart av stående bygninger og de mange tuftene/husruinene som ligger igjen i skog og mark og som er spor etter denne gamle bosetnings- og driftsformen. Prosjektet vil rette seg mot de materielle levningene etter stuer, uthus, hager, rydninger, hamninger og veifar kombinert med fortellinger om hvem som bodde på plassene til hvilken tid og deres materielle og sosiale kår. De materielle sporene vil kartlegges ved hjelp av fotografier, kart, tegninger og innmålinger. En stue vil bli utvalgt for en nærmere arkeologisk utgravning, hvor lokal deltagelse og formidling vil fokuseres. De immaterielle sporene eller "alle historiene" vil fremheves ved gamle fotografier og skriftlig kildemateriale fra kirkebøker, historielagsbøker etc. I tillegg kommer muntlige kilder. Det er fremdeles gjenlevende i lokalmiljøet på Tangen som kjenner til historiene bak de gamle stuene og tuftene. Det er viktig å få nedskrevet deres historier før det er for sent.

2. Faglig bakgrunn og problemstillinger

Hedemarken ved Mjøsa utgjøres av kommunene Stange, Hamar, Ringsaker og Løten og er et av Norges rikeste jordbruksdistrikt. Det en vanligvis forbinder med dette landskapet er storgårdene med "milelange" åkre på flatene ved Mjøsa og skogkledde åser i bakgrunnen. Det er først og fremst storbonden som tradisjonelt er blitt formidlet som det fremste historiebærende elementet i det storskala kulturlandskapet. Med storgårdene fulgte også husmannsvesenet og husmannsplassene - en institusjon med en lang kontinuitet fra 1600-tallet fram til første halvdel av 1900-tallet (Ødegaard 2006:380-390). Små tømmerstuer lå enten i nær tilknytning til gårdstunet, nede ved Mjøsa eller i skogbrynet. Større husmannsgreider ble etablert i mer perifer utmark eid av gården. Stuene er som oftest lafta, og kan også være kledd med utvendig panel. De er gjennomgående små, med en stue og et kammers, ofte også et lite tilbygg og en veranda. Små uthus følger gjerne med. Andre stuer igjen var større, med flere

familier under samme tak. De virkelige storgårdene kunne ha over 20 husmannsplasser i drift under seg samtidig, mens mindre gårder hadde fra en til flere stuer.

Husmennene hadde et leieforhold som innebefattet en omfattende arbeidsplikt på gården. I tillegg kunne de jobbe for bonden på såkalt tilsigelse, arbeid som de fikk betalt for i kroner og øre. Det var et stort behov for manuell arbeidskraft på storgårdene, spesielt i tiden før landbruksmaskinene. Selv hadde husmennene ofte en liten åkerlapp til eget bruk, noen få mål med hamning, få husdyr, en potetåker og kanskje en grønnsakshage i tilknytning til husmannsplassen. Ofte flyttet husmannsfamiliene fra plass til plass og kunne i løpet av sitt liv ha bodd og arbeidet under mange ulike gårder og under ulike kår. Det har vært mange endringer i husmannsvesenet fra 1600-tallet til ordningen opphørte i første halvdel av 1900-tallet. Endringene har fulgt den historiske utviklingen og omstillingene i landbruket for øvrig. Det var samtidig variasjoner bygdene i mellom og fra gård til gård i forhold til behovet for husmenn samt i forhold til materielle og sosiale kår.

I dag ligger forlatte husmannsstuer i terreng som er redusert til små åkerholmer. Andre igjen ligger "glemt" og "bortgjemt" på Mjøsstranda eller i skogen. Husene er i ulik grad preget av forfall, mange er kun tuftene igjen av. Hager, åkerlapper og hamninger er gjengrodd. Hele miljøer er på et vis omformet av både "tidens tann" og av senere driftsendringer og ekspansjoner i landbruket. Svært mange husmannsplasser er i dag enten revet, kraftig ombygd eller kan være utvidet til småbruk og selvstendige bruksenheter. Som en kontrast ruver fremdeles gårdene godt synlig i terrenget, omgitt av et landskap som mer og mer preges av en monokultur (korndyrkning) sammenlignet med det tidligere mer varierte driftslandskapet (beitemark, åker, eng med mer).

I tillegg til at selve plassene er forlatt, er husmannsvesenets sosial- og kulturhistorie med visse unntak lite påaktet både regionalt på Hedemarken så vel som i nasjonal historieskriving. Husmannsplassene inneholder en spennende, men også en problematisk og til dels "skjult" sosial historie. Fremdeles lever det en generasjon eldre mennesker som assosierer de små stuenene med det store klasseskillet. Flere små husmannsstuer var bebodd av familier med flere unger så sent som i 1950-, 1960- og 1970-åra. Så selv om husmannsvesenet i praksis var opphevet etter siste krig, levde i stor grad klasseskillene videre.

Prøysenstua, Alf Prøysen sitt barndomshjem på Rudshøgda i Ringsaker, er den mest kjente av husmannsplassene på Hedemarken. Prøysen ble født her i 1914. Han står fremdeles som den fremste formidleren av de små kårene på husmannsplassene – også langt utover distriktet. Den store sosiale avstanden mellom storbonden og husmannsgutten, fattigdommen og skammen går igjen i historiene. Men også pågangsmotet, utferdstrangen og drømmen om et bedre liv. Prøysenstua er i dag eid av Ringsaker kommune og er et sentralt turistmål. Den lille plassen med "steinrøysa nedi bakken" er landskjent gjennom Prøysens fortellinger (<http://www.proysenhuset.no/>).

På et vis er Prøysen og Prøysenstua blitt et slags "ikon" for husmannsvesenet. Det er samtidig utført mye positiv virksomhet omkring enkelte andre husmannsplasser i regionen, både ved privat og offentlig initiativ; fra restaureringer til kunstneriske formidlingsprosjekt (Andersen & Wold 1997). At tematikken er aktuell lokalt gjenspeiles i bygdebøkene. Husmannsplassene omtales som en del av gårdshistorien (Myrheim 2002) og som selvstendige felt (Elisenberg 2007, Olsen 2007). Et hovedfag i historie (Stensrud 1974) og spesialiserte studier (Ødegaard 1988) kan også kort nevnes.

3. Framtidig bevaring

I Hedmark sin *Fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer* fremheves husmannsplasser som viktige verneobjekter. Et overordnet forvaltningsmessig spørsmål, av relevans utover Kulturminneåret 2009, er hvilke offentlige og private virkemidler som finnes

og som bør videreutvikles for å sikre en representativ fremtidig bevaring etter en bo- og driftsform som var vidt utbredt i landbrukets nære historie.

Det er en mangesidig bevaringsproblematikk for de husmannsstuene som fremdeles finnes. Flere stuer ligger i dag i områder som grunnet etterkrigstidens storstilte oppdyrking og maskinelle jordbruk er redusert til åkerholmer og randsoner. Andre stuer igjen ligger i skogbrynet overfor gårdene, ofte preget av planteskog og/eller gjengroing der det tidligere var et mer åpent landskap med åkerlapper, hamninger, beitemark, veifar og visuell kontakt mellom gård og husmannsplass.

Hvordan kan husmannsplassene tilrettelegges for fremtidig bruk uten for store endringer av opprinnelig karakter og til hvilke formål? Har de en fremtid i et jordbrukslandskap som er omskiftelig både i forhold til bygningsmasse, drift og bruk av landskapet og i forhold til de folkene som velger å bo der?

Fokuset på og viljen til vern av husmannsplassene kan analyseres i lys av kultur- og sosialhistorien som husmannsvesenet fremdeles assosieres med på Hedemarken – en region med tradisjonelt store klasseforskjeller. *"De store forskjellene mellom folk"* går igjen i fortellinger og minner, spesielt blant den eldre generasjonen. Et viktig spørsmål er hvorvidt de mentale og sosiale strukturene, dvs. dagens syn på husmannsplassene, har hatt og har betydning for bevaringsviljen i forhold til de materielle levningene. Vil en bevare og minnes husmannsvesenet eller er det et utbredt ønske om det motsatte; å rive stuen for slik å slette de fysiske sporene etter klasseskiller, skam og fattigdom?

Aktuelle tema i tilknytning til det materielle er studie av bygningstyper og -teknikk, hagearkeologiske studier og landskapsmessig plassering, det siste spesielt i relasjon til gårdene. Tema i tilknytning til sosial- og kulturhistorien er mange, som endringer i husmannsvesenet over tid, arbeidsplikt på gården kontra egen livnæring på plassen, nøysomhet og fattigdom, de overnevnte klasseforskjellene etc.

4. Prosjektområdet

Tangen er et mindre sogn, men samtidig en del av Hedemarkens rike jordbruksbygder. Også her er det gårder med flere tilhørende husmannsplasser under seg. Det er en lang tradisjon med skarpe skiller mellom storbonde og husmenn, noe som fremdeles illustreres fysisk i dagens landskap med gårdsstruktur og omkringliggende husmannsstuer.

Prosjektområdet dekker utvalgte husmannsplassstuffer som har tilhørt gårdene Åsgård gnr 157/bnr 1, Dillerud gnr 156/bnr 1, Kongsparten gnr 158/bnr 1, 165/Trosviken og Helset 159/bnr 1 og 3 på Tangen. Hov gård eier nå deler av det aktuelle området. Skriftlige kilder, gamle fotografier og muntlige fortellinger om plassene er innsamlet (Ringen 2008). Det er foretatt en befaring til flere av plassene 30.04.2008, etter lokalt initiativ. Rapport er utarbeidet (Amundsen 2008), hvor tuftene er enkelt beskrevet, noen er fotografert og alle er digitalt kartfestet med GPS, se vedlagte kart (vedlegg 1). Under befaringsen diskuterte vi mulighetene for å utarbeide en sammenhengende kulturminnesti med skilting og tilrettelegging mellom husmannstuftene. Den eneste plassen med fortsatt stående hus er Skreddersvea (foto over). På de øvrige plassene er kun tuftene, enkelte hagebusker og stauder, brønner/oppkommer bevart. Rydningsrøyser/-felt og rester etter steingjerder er tilknyttet flere av plassene. Samtlige plasser ligger i skogsterreng i dag, til dels i tett plantegranskog og hugstfelt. Åpne partier mellom trærne har preg av gjengrodde hamninger. Det var tidligere et mye åpnere terreng med beitemark som holdt skogen nede, rydninger og åkerlapper. Det var vid utsikt, spesielt sørover i retning dagens Tangen sentrum og Mjøsa. Husmannsplassene har vært forbundet med hverandre - og gårdene de tilhørte - med stier og veier. Deler av dette gamle veinettet er til dels opparbeidet til driftsveier, mens andre er bevart i form av stier og/eller restpartier av stier.

De enkelte plassene som vil bli vurdert knyttet sammen med en kulturminneste er så langt **Søberg nordre** (hus 3 på kartet), **Søberg søndre** (hus 9, foreløpig ikke kartfestet), **Åsgårdstua søndre** (hus 4 på kartet), **Åsgårdstua nordre** (slettet av veianlegg, ikke på kartet), **Toppen** (hus 5 på kartet), **Meninga** (hus 6 på kartet), **Lure** (slettet av åker, ikke på kartet), **Gjerdingen** (hus 7 på kartet) og **Grinda** (hus 8 på kartet), **Skinnfellmakerløkka**, **Kallykkja**, **Skjærsvæn** og **Helsetmarken**. Byingen/Kongspartstuen og Bekkevold og flere plasser under Helset vil bli vurdert.

Dette utgjør f.eks 13 husmannsplasser; 13 forskjellige historier og 13 forskjellige "skjebner" med hensyn til dagens tilstand og bevaringsgrad. Det er et fint utgangspunkt og ramme rundt formidling av husmannsvesenet inkludert synliggjøring av de materielle og immaterielle sporene som fortsatt finnes. Muligens kan flere plasser komme til, noe som vil bli vurdert underveis. Det er et mål at alle husmannsplassene i området kartlegges

5. Hovedmål

Formidling og lokal kunnskapsoverføring til barn og unge med synliggjøring av både de materielle og immaterielle sporene etter husmannsvesenet er hovedmålet med de planlagte aktivitetene i prosjektet. Skoler og barnehager skal delta aktivt. Vi vil også søke å få til et samarbeid med historielaget, bondevinnene og husflidslaget om "plasskjerringa" og kanskje påvise/dokumentere vaskeplasser, bleikeplasser, håndverkstradisjoner, hager, arbeidsoppgaver hjemme og ute, klær etc.

Dagens syn på husmannsvesenet med muligheter og begrensninger for å ta vare på denne kulturhistorien i framtiden er det overordnede kulturvern faglige perspektivet i prosjektet. En vil her få anledning til å inngå i lokale og regionale prosesser med hensyn til synet på husmannsplassenes betydning i dag, kunnskapsutveksling og formidling samt initiere et forum for videre lokale og regionale prosesser med hensyn til framtidig vern. Prosjektet har et potensial for verdiskaping og med det forvaltning av husmannsplasser som kulturarv.

Hovedmålsettingen søkes belyst og løst innenfor følgende tre delmål/delprosjekter:

6. Delmål

- Tilrettelegging av kulturminneste med skilting. Det utvalgte prosjektområdet egner seg til en sammenhengende sti da det er relativt kort avstand mellom plassene. Det er mulig å integrere flere nærliggende plasser, inkludert husmannsstuer som er bebodd i dag. Rydding/merking av stien og informasjonsskilt på de enkelte plassene er de viktigste oppgavene i regi av prosjektet. Det er mindre behov for rydding og skjøtsel av selve plassene/tuftene, da det gir best mening å formidle dem i den tilstanden de er i i dag, som kulturminner og spor av "en svunnen tid". Benker, lavvo etc. inngår i planene i tillegg til skiltene, men alt må ikke primært være på plass i 2009.
- Arrangere et regionalt seminar om husmannsvesenet på Hedemarken på Tangen menighetshus 17.september 2009. Her vil det kommende arbeidet med kulturminnestien og den arkeologiske undersøkelsen på Tangen presenteres. Andre aktuelle foredrag er presentasjon av husmannsplasser andre steder på Hedemarken, erfaringer med restaurering av husmannsplasser samt svenske arkeologer/andre fagpersoner som har undersøkt torp i Sverige. Videre arbeid utover prosjektperioden kan være publisering av foredragene i en felles publikasjon, eksempelvis en populærvitenskapelig bok.
- Utføre en undersøkelse ved bruk av arkeologiske metoder av en av plassene. Det vil velges ut en egnet husmannsplass både med hensyn til tilgjengelighet for formidling, materielle spor og kjennskap til skriftlige og muntlige kilder, gjerne også gamle

fotografier. Det vil innhentes arkeologisk ekspertise fra Sverige, som har mer erfaring med utgravninger av husmannsplasser (torp) enn det norske arkeologimiljøet. I tillegg vil arkeologer fra NIKU delta. Lokale og spesielt barn og unge inviteres til å delta i gravingen. Det er ingen intensjon at plassen totalundersøkes i 2009. Området vil isteden delvis undersøkes ved at det åpnes opp utvalgte områder (sjakter, prøveruter). Eventuelle videre utgravninger kan fortsette i kommende år.

- Prosjektet er lagt ut på nettsiden til Kulturminneåret 2009. Det er videre et mål at virksomhetene i prosjektet formidles underveis, spesielt i lokal/regional media.

7. Prosjektdeltakere

- Lokale foreninger, skoler, barnehager og privatpersoner på Tangen v. pedagog Bjørg Karin Ringen.
- Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) v. arkeologene Hilde Rigmor Amundsen, Vibeke Vandrup Martens og geograf Troels Petersen (<http://www.niku.no>).
- Disen Kolonial v. kulturminnekonsulent Sjur Harby (<http://www.disenkolonial.no>).
- Arkeolog Susanne Pettersson, Karlstad, Värmland, Sverige.

8. Målgrupper

Den viktigste målgruppen å formidle husmannsvesenet til er barn og unge. Dette vil gjøres i form av både praktisk involvering i prosjektet (rydding kulturminnesti, deltagelse i arkeologisk utgravning) og omvisninger for skoleklasser, spesielt fra Tangen skole, men det vil også være aktuelt for alle skoler i Stange og omkringliggende kommuner.

Målgruppene utover dette er lokale beboere på Tangen generelt. Den tilrettelagte kulturminnestien vil videre kunne ha betydning for tilreisende i sommerhalvåret og den arkeologiske utgravningen vil være en "happening" i årets Kulturminneår. Det er en stor campingplass på sentralt på Tangenodden med mange ferierende (<http://www.tangenodden.no>) og Amadeus dyrepark (<http://www.amadeusparken.no>) tiltrekker seg mange barnefamilier.

Innsamlede opplysninger skal gjøres tilgjengelig for barnehager, skoleelever og turgåere. Det kan eksempelvis gjøres slik: Husmannsplassene merkes i terrenget og kunnskapen gjøres tilgjengelig gjennom bilder, tekst og tegning. Eks. settes det opp en "undringsbenk" utenfor husmannsplassen x med en plakat med bilde av de som bodde der sist og bilde av barn som leker med kongledyr. Hvilke leker tror du disse barna lekte? Har du lekt med kongler noen gang? Hva tror du de spiste? Hvor gikk de på skole? Hvordan var skolevegen deres? Kanskje du kan prøve å gå den? Skoleveien er da sjølsagt merka over og starter med et skilt "Mons, Ole og Anne sin skoleveg". Undervegs kan det være stopp på y der det bare er tufter igjen og på z kan det være en gapahuk eller kanskje ei mjølkerampe med nye opplysninger om hvem som bodde der og nye spørsmål, og nye veger videre... Til Toppen (husmannsplass der det står hus), til Meningen (husmannsplass med bare tufter, men mange gode historier) osv. Ved grindfuru som stod på delet mellom Karlstad og Ringnesveien kan det lages en rasteplass rundt rota av den 175 år gamle furua, laget av materiale fra furua. Her kan det undres over hva slags folk som reiste langs vegen da furua var lita i 1830? Hva reiste de med? Hvor skulle de? Hva hadde de med seg? Hvem var det som åpnet grinda? Også litt om skog. Hvordan kan vi finne ut hvor gammelt treet er? Hvor gamle er de andre trærne du ser?

9. Handlingsplan og ansvarsfordeling

Følgende parter har hovedansvaret for hver sin del av prosjektet. De øvrige partene vil delta der det er behov med arbeidsinnsats, råd og veiledning.

Kulturminnestien: Hovedansvarlig for planlegging og gjennomføring er Bjørg Karin Ringen på Tangen med skoler og privatpersoner som velges nærmere ut av henne til arbeidet med tilrettelegging og skilting av kulturminnestien. Arbeidet med stien vil pågå i vår- og sommerhalvåret, med planlagt åpning i september, samme tidspunkt som den arkeologiske utgravningen pågår.

Seminaret: Hovedansvarlig for planlegging, gjennomføring, annonsering, evaluering og rapportering er Sjur Harby, Disen Kolonial. Seminaret er den første utadrettete virksomheten etter prosjektets planleggingsstadium og søkes arrangert torsdag 11.juni, på et egnet lokale på Tangen. Lokalet bør romme inntil 80 deltagere, ha toaletter og serveringsfasiliteter i umiddelbar nærhet. Det må være egnet for seminarer med bruk av pc, projektor, lysbildefremviser/overhead. Overnattingsmuligheter for eksterne deltagere bør ligge i gåavstand. Det vil bli enkel servering og noe salg av stedsspesifikke småskalaprodukter.

Seminaret vil henvende seg til innbyggere og grunneiere lokalt, private og offentlige eiere med forvaltningsansvar for husmannsplasser, fagmiljøer som har kunnskap og kildemateriale om temaet, regionens nærings- og reiseliv og offentlig forvaltning. Det vil det bli holdt flere foredrag. Det blir velkomst, fortrinnsvis ved ordføreren. Videre planlegges innlegg om husmannsplasser av flere faggrupper, som etnologer, historikere, arkitekter, kunstnere, samt Stange historielag. En svensk arkeolog som har gravd svenske torp inviteres særskilt. Det kommende arbeidet med kulturminnestien og den arkeologiske utgravningen på Tangen presenteres. En videre målsetting er å etablere et tverrfaglig nettverk for forskning, forvaltning og formidling av husmannsplasser samt å styrke kompetansen på skjøtsel og vedlikehold av denne typen kulturminner lokalt og nasjonalt.

Seminaret integreres i Harbys seminarrekke "*Breidablikk – forum for kulturarv og forvaltning av verdier*" i 2009. Det vil annonseres i lokalmedia, nasjonale kanaler, fagblader, relevante hjemmesider tilhørende Breidablikks samarbeidspartnere.

Arkeologisk utgravning: Hovedansvarlig for planlegging og gjennomføring er Hilde R. Amundsen NIKU, som innhenter svensk arkeologisk kompetanse med Susanne Pettersson som feltleder, inkl. forarbeid, utgravning og rapport. Pettersson har erfaring med utgravning av svenske torp (Bodin et.al. 2007). Vibeke V. Martens NIKU vil være feltassistent og også utføre noe etterarbeid. Martens har erfaring med å grave ødegårder fra middelalder og forskningsgravning av en renessansegård (Martens et.al. 2003, 2007, 2009). Kartarbeid og digital innmåling utføres av geograf Troels Petersen NIKU.

Utgravningen vil finne sted i løpet av en uke i september. Da er skoleåret i gang igjen. Gravingen skal være åpen for barn og unge i lokalmiljøet, etter nærmere fordeling og instruksjoner fra arkeologene. Amundsen vil delta tidvis i gravingen og formidlingen. Både Pettersson, Martens og Amundsen har erfaring med arkeologiske prosjekter med lokale deltagere, både barn og voksne.

En vil velge en husmannsplass som ligger nær vei og slik er lett tilgjengelig for formidling. I tillegg er det viktig at plassen inneholder flere strukturer, i form av tufter og rester etter hageanlegg, som vil gi mange muligheter for en arkeologisk innfallsvinkel. Å grave ut en husmannshage kan gi interessant kunnskap, og gamle hager er angitt som et satsningsområde i Hedmark fylkes kulturminneår. Det er også vesentlig at det finnes lokal kunnskap om hvem som bodde på plassen i senere tider, noe som vil utgjøre et interessant supplement til den arkeologiske metodikken og resultatene fra gravningen. Stemmer de skriftlige og muntlige kildene med hva arkeologene finner? Eller kan arkeologene finne noe

helt nytt og uventet om plassen og menneskene som bodde der til ulike tider ved å grave i jorda? Det skal i god tid før gravningen innhentes tillatelse fra grunneier.

10. Milepæler 2009

I tabellen foreligger tidsplan for gjennomføring av de tre delmålene/-prosjektene, inkl. planlegging og etterarbeid.

Aktiviteter pr måned	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Prosjektutforming, møter, søknader	*	*	*	*								
Planlegging seminar								*	*			
Seminar									*			
Planlegging kulturminnesti		*	*	*								
Utarbeidelse kulturminnesti i terreng inkl. skilt								*	*			
Åpning kulturminnesti									*			
Planlegging arkeologisk utgravning								*	*			
Arkeologisk utgravning/felt									(*)			
Arkeologisk rapport										(*)	(*)	

11. Budsjett & finansieringsplan

Tabellen gir oversikt over budsjettet til det enkelte delprosjekt og det samlede budsjettet, egenandeler og til sist de midler som omsøkes. Alle priser i NOK 2009 og inkl. merverdiavgift.

Budsjett:

Aktiviteter	Budsjett	Egenandel	Omsøkes
Seminar	62.000.-	10.000.-	52.000.-
Kulturminnesti	158.380.-	95.625.- (beregnet dugnadsinnsats)	62.755.-
Arkeologisk utgravning	295.900.-	33.000.-	262.900.-
Sum	516.280.-	138.625.-	377.655.-

Søknader om midler sendes flere instanser med denne prosjektbeskrivelsen som vedlegg. Lokale instanser på Tangen v. Ringen, Disen Kolonial og NIKU står samlet om søknadene, som av praktiske årsaker sendes ut via NIKU. Midler som søkes hvilke instanser og anslagsvis søknadssum fremgår av tabellen under. Vi vil prioritere seminaret og kulturminnestien i første omgang, det vil si etter planene i 2009. Forutsatt tilstrekkelige midler, igangsettes den arkeologiske utgravningen i september i år, men det er samtidig mulig å utsette dette til senere sesonger.

Finansieringsplan per 06.04.2009 (vil kunne oppdateres):

Finansiering søkes	Sum	Søknadsfrist	Tilsagn
Kulturminneåret 2009 (3 tilskudd til større regionale arrangement)	20.000.-	01.mars 09 (søknad sendt)	10.000.-, svar 03.04.09
Hedmark fylkeskommune v. kulturvernseksjonen	20.000.-	01.mars 09 (søknad sendt)	20.000.-, e-post 03.04.09
Stange kommune, kulturmidler (øremerkes seminar 1/3 og kulturminnesti 2/3).	30.000.-	01.mars 09 (søknad sendt)	30.000.-
Hedmarken landbrukskontor (SMIL-midler, øremerkes kulturminnesti)	25.000.-	15.april 09 (søknad sendt)	17 700,- svar 02.07.09
Sparebanken Hedmark (kulturminnesti)	(50.000.-)	Søknad sendt 03.03.09	Avslag i brev av 17.03.09
Stiftelsen Stange og Romedal Brannkasse	80.000.-	Fortløpende (søknad sendt)	Avslag
Stiftelsen UNI	200.000.-	Søknad sendt 04.03.09	Avslag i brev av 27.04.09
ECKBO legater	200.000.-	Søknad sendt 25.03.09	Avslag i brev av 30.06.09
Norsk Kulturråd (i regi av Kulturminneåret 2009)	100.000.-	Søknad sendt 25.03.09	Avslag i brev av 25.05.09
Stange Energi	7.000.-	Henvendelse uke 33 v. Sjur Harby	7000.- til seminar 17.09.2009 (holdes utenom budsjettet)
Eventuelt:			
Norges Kulturminnefond (forutsatt minimum 30 % privat finansiering)	Anslagsvis 50.000.-	Ikke søkt	
Samlet søknadssum 377.655.- inkl. moms			77.700.-

Kommentar seminaret: det forutsettes at seminaret i tillegg finansieres ved deltageravgift; NOK 700,- som inkluderer mat og drikke. Det er lagt opp til at medlemmer av historielaget og

lokale som bidrar med dugnadshjelp i prosjektet gis redusert pris. Disen Kolonial går inn med en egenandel på 10.000.-

Kommentar Kulturminnesti: det er iberegnet utgifter til skilting av stier, ti informasjonsskilt, ti sitteplasser (benker) og to rasteplasser (lavvoer). Utover dette er det forutsatt dugnadsinnsats for skoleklasser og øvrige lokalt involverte, noe som vil utgjøre en betydelig egenandel beregnet/prissatt til 95.625.-.

Kommentar arkeologisk utgravning: det er beregnet 1 uke til forarbeid, 1 uke til utgravningen og 1 uke til etterarbeid/rapport for feltleder Pettersson, til sammen tre ukeverk. Vibeke V. Martens NIKU, vil inngå som feltassistent; 1 uke i felt samt tre dagers etterarbeid. To dager er beregnet til kartarbeid og digital innmåling ved Troels Petersen NIKU. Et ukeverk til prosjektledelse og formidling er beregnet til Amundsen (egenandel). Det er videre beregnet kost, overnatting og bilgodtgjørelse for feltarbeidet (statens satser) samt utgifter til noen dateringer, konservering og nødvendig innkjøp av feltutstyr (spesielt til skoleelevene som skal delta). NIKU går inn med en egenandel i prosjektet i form av FoU-midler på 33.000.- i regi av husmannsplassprosjektet (se innledningen), tildelt NIKU fra Norges forskningsråd.

Detaljerte budsjett vedlegges søknadene der dette er forespurt.

12. Litteraturliste

Amundsen, H.R. 2008. *Befaring husmannsplasser/-tufter Tangen, Stange kommune den 30.04.2008*. Upublisert rapport, Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU), Oslo.

Andersen, F.A. & K. Wold 1997. *HEMart. Internasjonalt kunstprosjekt 1997. Stange – Hedmark – Norge*.

Bodin, S, H. Hulling, S. Pettersson & E. Svensson. 2007. Familien Granranquist på Pinoberget – materiell kultur i en backstuga. I Welinder, S. (red.). *Torpens arkeologi: 173-200*. Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm.

Elisenberg, E. 2007. Husmannsstuer og plasser langs mjøskanten. *Gammalt frå Stange og Romedal 2007*: 186-211. Utgitt av Stange Historielag, Stange.

Fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer. Gjeldende fra 2005. Kulturminner for Hedmarks framtid, Hedmark fylkeskommune.

Martens, V. Vandrup, K. Stene & J. Martens 2003: Vassås – en senmiddelaldersk gård i indre Vestfold. *Hof-Minne 2003. Årsskrift for Hof Historielag*: 40-41.

Martens, V. Vandrup 2007: Bygningsrester fra renessansen ved Onsøy Prestegård, Østfold. *Varia 62 Arkeologiske undersøkelser 2001-2002. Katalog og artikler*. I I. Ystgaard & T. Heibreen (red.): 111-118, Universitetets Kulturhistoriske museum, Oslo.

Martens, V. Vandrup 2009: Vassås-prosjektet. Et ødegårdsanlegg på Gran nordre, Hof kommune, Vestfold. I: J. Martens, V. V. Martens & K. Stene & (red.): *Den tapte middelalder? Middelalderens sentrale jordbruksbebyggelse. Artikkelsamling. Varia 71*:175-189, Universitetets Kulturhistoriske museum, Oslo.

Myrheim, F. 2002. Stadnamna på Sørum 131/1. *Gammalt frå Stange og Romedal 2002*: 120-142. Utgitt av Stange Historielag, Stange.

Olsen, A.J. 2007. Barndom og oppvekst på husmannsplassen Slåfeldt. *Gammalt frå Stange og Romedal 2007*: 174-185. Utgitt av Stange Historielag, Stange.

Ringen, B.K. 2008. "Hemm i Ulsaker – Tangen. Husmenn og husmannsplasser", Manus datert 01.12.2008, Tangen.

Stensrud, O. 1974. *Økonomiske og sosiale kår innen husmannsklassen i Stange, med særlig vekt på de første tiår av det 19. århundre*. Hovedfagsoppgave i historie, Universitetet i Oslo.

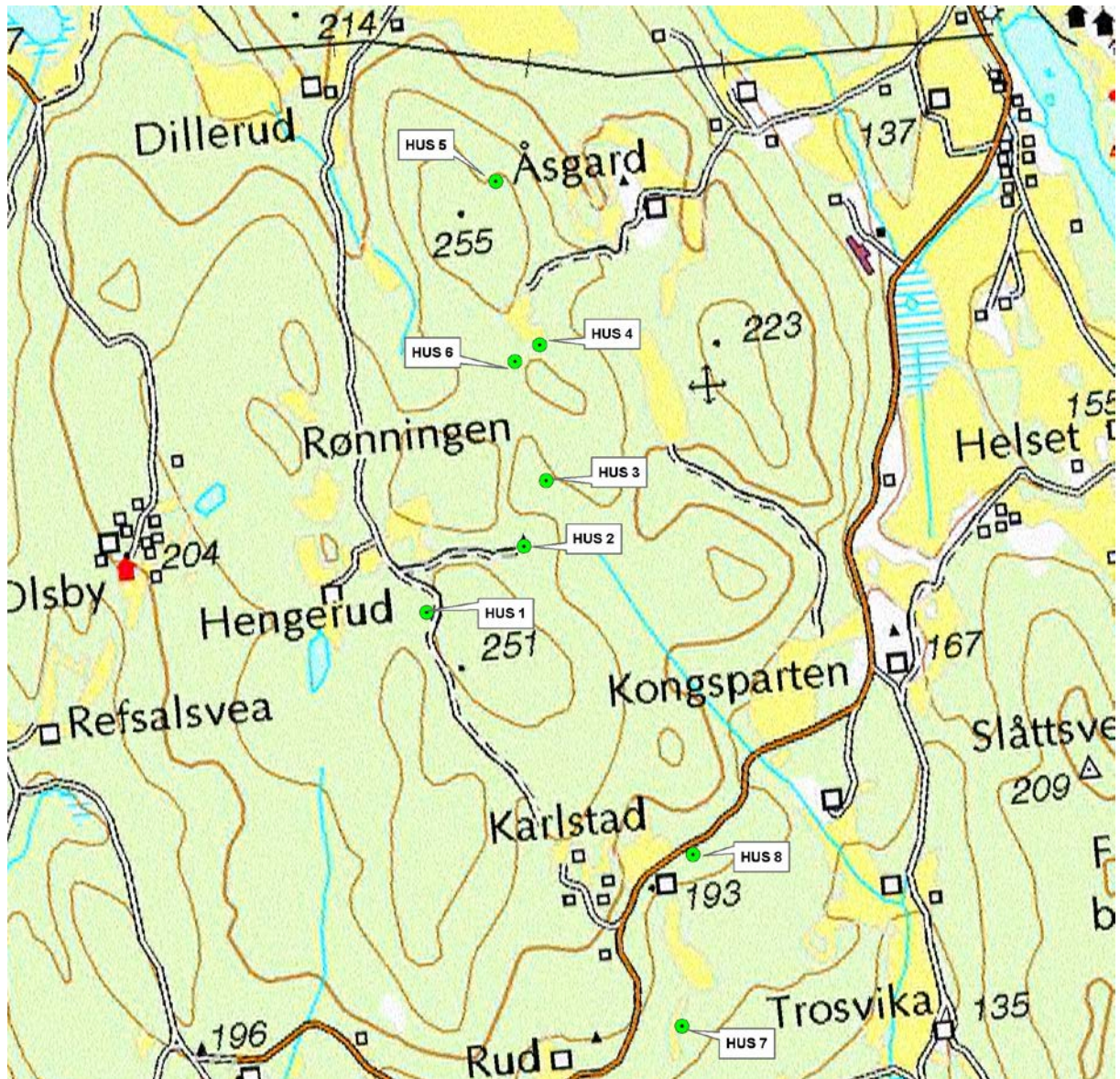
Strand, B. 2006. *Husmann for livet – fra Stor-Elvdals historie*. Abovo forlag, Koppang.

Welinder, S. (red.). 2007. *Torpens arkeologi*. Riksantikvarieämbetets förlag, Stockholm.

Ødegaard, S-E. 1988. *Onde svar istedenfor at komme. Regnskapene for 21 husmannsplasser under Stange prestegard 1754-1762*. Utgitt av Stange Historielag, Stange.

Ødegaard, S-E. 2006. *Stangeboka 2. Under konge og kirke 1000 – 1660*. Utgitt av Stange Historielag, Stange.

Vedlegg 1:

Kart over GPS-plottete husmannsplasser under befaringen (se GPS-nr over), utarbeidet av Troels Petersen NIKU